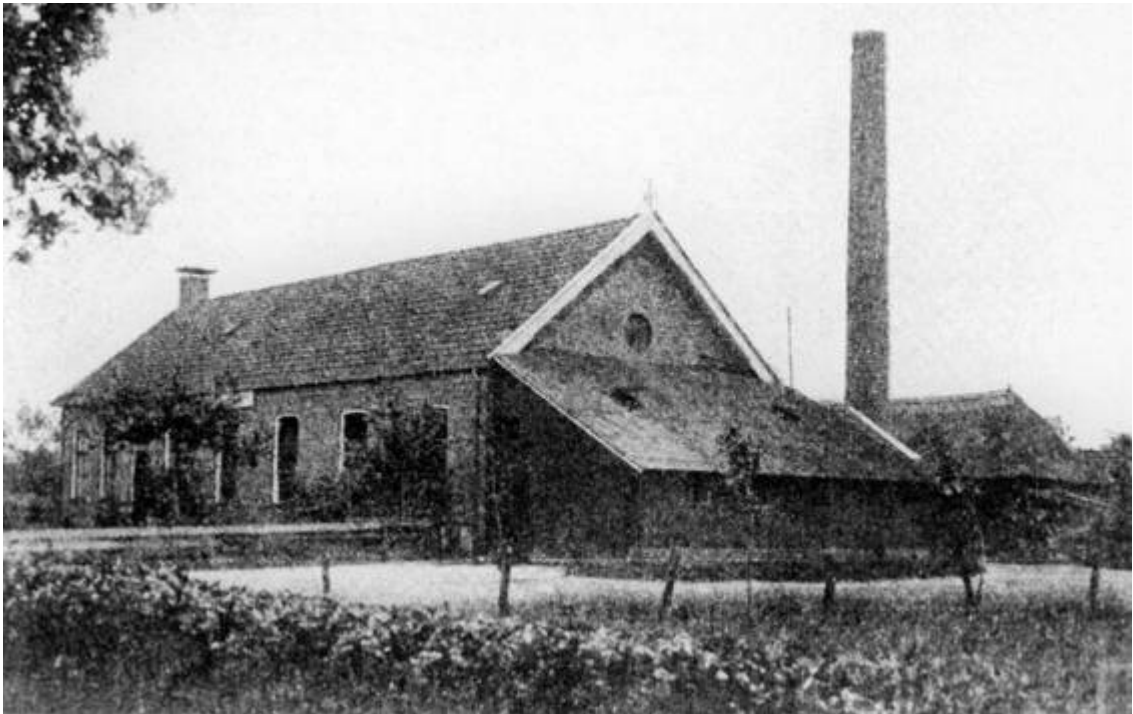

De Fabriek *ZWEELOO*

Fabriek Zweeloo 1910

Geschiedenis van de Coöperatieve Zuivelfabriek Zweeloo

Bron: Historische Vereniging Zweeloo 1993

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van:

- de Stichting Joh. Zijl Historisch Fonds te Beilen.
- Rabobank Sleen-Oosterhesselen-Zweeloo
- Gemeente Zweeloo

Omslagfoto: (De fabriek met trekkers en melkwagens). *nu 1910*

Copyright: Historische Vereniging Zweeloo

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Fabriek

De fabriek : geschiedenis van de "Coöperatieve Zuivelfabriek

Zweeloo" / Werkgroep Historische Vereniging Zweeloo,

m.n. M.C. Kolpa-Zwolsman ... [et al.]. - Beilen

: Drenthe. - Ill., foto's

Met lit. opg.

ISBN 90-75115-06-7

NUGI 641

Trefw.; Coöperatieve Zuivelfabriek Zweeloo / zuivelindustrie ; Zweeloo ; geschiedenis; 20ste eeuw

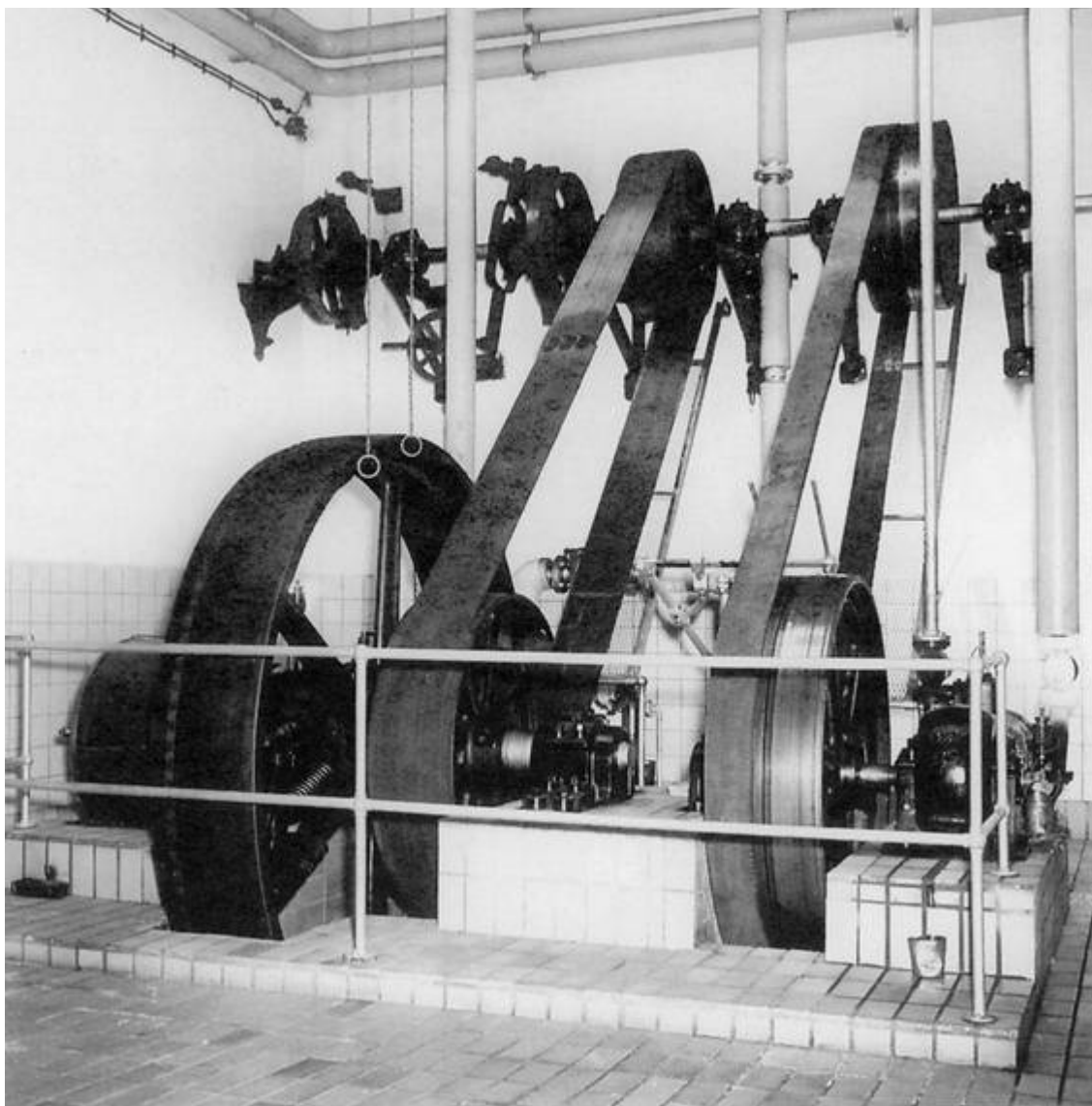
Opmaak en produktie: Uitgeverij Drenthe, Beilen

Druk: Drukkerij Kerkhove, Beilen

DE FABRIEK

Geschiedenis
van de
Coöperatieve Zuivelfabriek Zweeloo

*Werkgroep Historische Vereniging Zweeloo,
m.n.: M.C. Kolpa-Zwolsman
J. Eefting
J.W Poelenije*

De machinekamer omstreeks 1950

Ten Geleide

Ruim 100 jaar heeft de voormalige zuivelfabriek en korenmalerij, in de volksmond "de fabriek" genoemd, voor een belangrijk deel het beeld bepaald van Aalden en de gemeente Zweeloo, zowel letterlijk als figuurlijk. Letterlijk als een markant industrieel complex met veel bedrijvigheid daar omheen. Verder als een belangrijk economisch middelpunt voor Zweeloo en omgeving. Immers, in tijden dat de werkgelegenheid in de landbouw nog belangrijker was dan nu, was de fabriek van levensbelang voor vele gezinnen. Voor velen was de klok aan het pand en het geluid van de sirene een herkenbaar tijdsignaal. Met name de oudere inwoners zullen dit bevestigen.

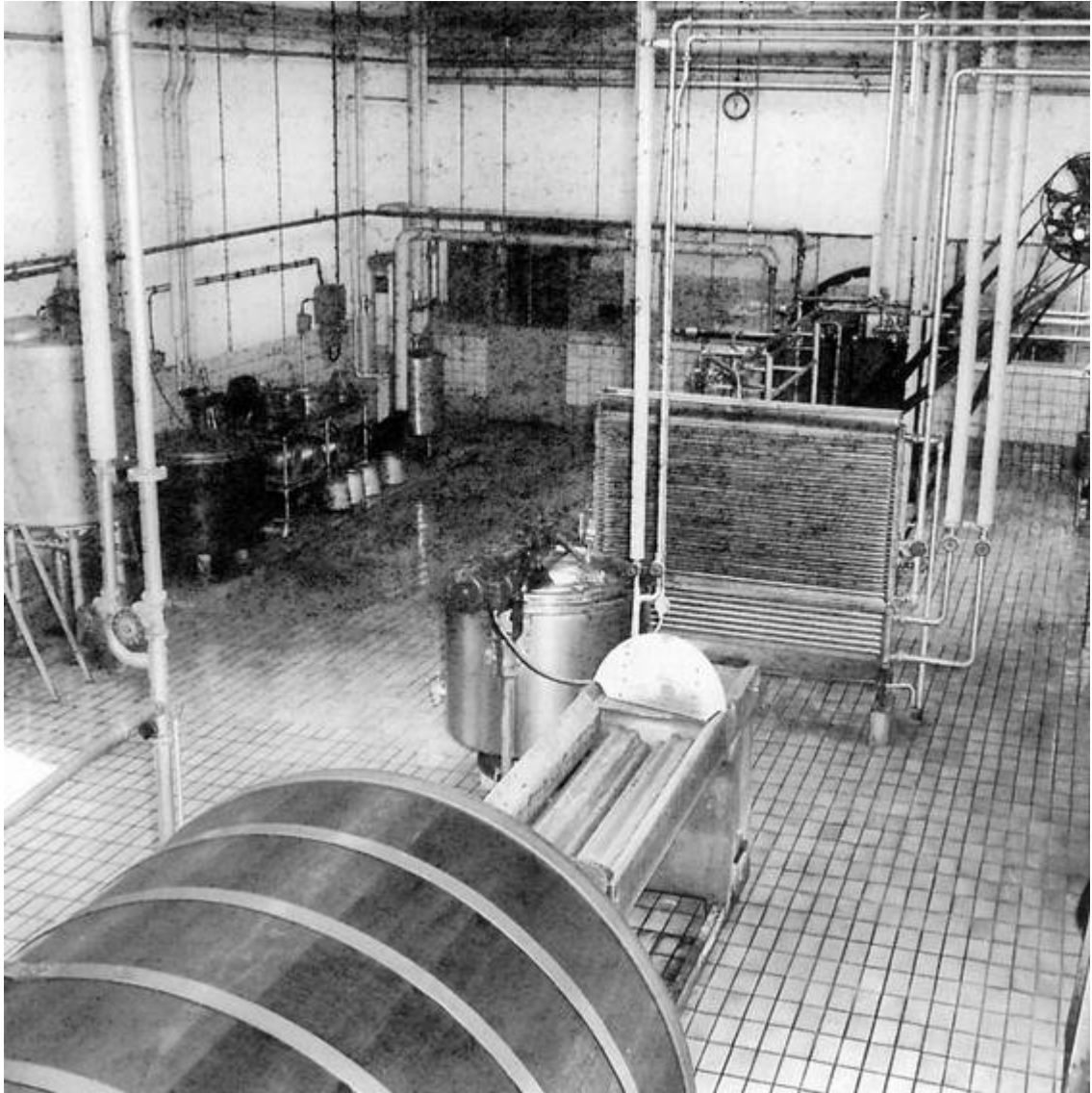
Maar "de fabriek" is niet meer. Ook hier heeft reorganisatie, schaalvergroting en automatisering toegeslagen. Een goede troost mag zijn het ter plaatse verrezen woonzorgcomplex de Korenhof, dat genoemde oudere inwoners een zo lang mogelijk verblijven in de eigen vertrouwde omgeving garandeert.

Veel waardering voor de initiatiefnemer de Historische Vereniging en in het bijzonder de leden van de werkgroep, die dit historisch document na vele maanden speurwerk hebben samengesteld, is zeker op zijn plaats.

Ik wens u veel herkenning en leesplezier toe!
L.G. Hinnen, Burgemeester van Zweeloo.

De Korenhof met de gevelsteen van de oude korenmalerij

Fabrieks interieur, botermakerij omstreeks 1950

Voorwoord van de redactie

De sloop van al de gebouwen van de voormalige zuivelfabriek in 1991 was voor het bestuur van de "Historische Vereniging Zweeloo" aanleiding de geschiedenis van het bijna 100-jarig bestaan van de "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Zweeloo" in een boekje vast te leggen.

Er werd een werkgroep samengesteld, bestaande uit de leden M.C. Kolpa-Zwolsman, J.Eefting en J.W. Poelenije, die tot taak had gegevens te verzamelen over het bestaan van de coöperatie en dan als redactie aan de hand van deze gegevens een leesbaar geheel te maken.

De gegevens waren het meest volledig over de eerste 25 jaar van het bestaan van de coöperatie. Uiteraard was deze tijd van groei ook de moeilijkste voor het bestuur. De notulen van de jaarlijkse algemene ledenvergadering vermeldden niet alleen veel over de problemen die zich voordeden maar ook de voorstellen van het bestuur tot uitbreiding van de activiteiten van de coöperatie. In de latere jaren waren de notulen vaak wat minder informatief, hetgeen ook in dit boekje tot uiting komt.

Wij menen echter dat het aan de leesbaarheid daarvan geen afbreuk doet.

De redactie.

De Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Zweeloo

De Vereniging "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Zweeloo" werd op 20 augustus 1892 opgericht als vierde in de rij stoomzuivelfabrieken in Drenthe.¹

De eerste verrees in 1889 in Rogat bij De Wijk, de tweede in Dalen en de derde in Smilde.

Al gauw werden meer zuivelfabrieken gebouwd en omstreeks 1908 waren er in Drenthe ruim honderd, waarvan 59 met handkracht gedreven werden. De handkrachtfabriekjes ontstonden eerste stoomzuivelfabrieken al werkten.

De redenen waarom zowel handkracht- als stoomzuivelfabrieken gebouwd werden waren onder meer de volgende:

Het personeel van de Coöperatieve handkracht-boterfabriek "Winde en Bunne" voor het fabriekje met tuimelkarn en ander gereedschap (foto: Provinciaal Museum van Drenthe)

¹ Sinds 1881 was er in een dorps(landbouw)vereniging "Zweeloo", het is aannemelijk dat deze bij de oprichting van de 'fabriek' was betrokken!

Een handkrachtfabriek had een geringe productiecapaciteit en kreeg de melk uit de onmiddellijke omgeving van de fabriek, vooral daar waar het transport van de melk over grotere afstand niet of nauwelijks mogelijk was.

Bovendien vergde de bouw en inrichting van een handkrachtfabriekje slechts een geringe investering, zodat het mogelijk was dat een gering aantal deelnemers de bouw financierde.

Een stoomzuivelfabriek daarentegen had een veel grotere productiecapaciteit waarvoor een aanzienlijk kapitaal vereist was. Zo'n fabriek moest de melk betrekken uit een groter gebied met berijdbare wegen voor het transport van de melk van een groot aantal melkleveranciers, die niet alleen de melk leverden, maar ook het benodigde kapitaal verschafte.

De handkrachtfabriekjes hadden overigens geen lang leven, omdat de kwaliteit van de boter van de stoomzuivelfabrieken beter was door de toepassing van een andere techniek.

In 1920 waren er in Drenthe 64 stoomzuivelfabrieken, doch was er geen handkrachtfabriek meer. De explosieve groei van de zuivelindustrie van 1890 tot 1910 had niet alleen in Drenthe maar ook elders plaats.

De oorzaak daarvan was de wijze van boterbereiding voor het einde van de 19de eeuw. Tot die tijd werd de boter op de boerderijen van de melkveehouders bereid en door velen in kleine hoeveelheden op de markt in Meppel gebracht.

In de periode van 1856 tot 1860 werd daar jaarlijks ongeveer 775000 kg boter aangevoerd en in 1877 was die aanvoer gestegen tot ruim 1,8 miljoen kg. Een groot deel van deze boter werd naar Engeland verscheept.

Nog veel groter was de boteruitvoer via Harlingen naar Engeland. Vanzelfsprekend waren de op de markten bijeengebrachte hoeveelheden boter van verschillende kwaliteit. De gemiddelde prijs van de boter op de Meppelermarkt was in de periode van ongeveer 1850 tot 1875 gestegen van fl. 0,75 tot fl. 1,45 per kg.

Van deze prijs kreeg de handel een niet onaanzienlijk deel, vooral wanneer het boter betrof die nog via ruilhandel tussen de boeren en handelaren op de markt kwam. De boeren werden niet met geld doch met goederen zoals levensmiddelen en textiel betaald. Deze hoeveelheden boter van verschillende kwaliteit werden door de handelaren gemengd en al of niet bijgekleurd, in vaten verpakt en geëxporteerd naar Engeland. Daardoor en deels ook door vervalsing ontstonden op de Engelse markt problemen bij de afzet van Nederlandse boter die tenslotte verdrongen werd door Deense boter die van betere kwaliteit was.

Geen wonder dat de Friese boterproducenten reeds in 1878 een commissie naar Denemarken stuurden om na te gaan of de Deense boter beter was dan de Nederlandse en zo ja, om te onderzoeken op welke wijze daar de boter bereid werd. Ook moest de commissie onderzoeken op welke wijze het zuivelonderwijs in Denemarken georganiseerd was.

Een tweede maatregel tot verbetering van de kwaliteit van de boter was de oprichting van een "*Vereeniging tot bestrijding van knoeierijen in de boterhandel*".

Dit geschiedde in 1885 op initiatief van de "*Hollandsche Maatschappij van Landbouw*". De adviezen van de eerder genoemde commissie waren aanleiding tot de aanstelling van zuivelconsulenten die zuivelcursussen organiseerden. Een soortgelijk initiatief werd in Drenthe genomen door het "*Genootschap ter Bevordering van den Landbouw in Drenthe*", (later genoemd het DLG) dat in 1844 was opgericht om de ontwikkeling van landbouw en veeteelt in Drenthe te bevorderen. De landbouwvoordrachten die in verscheidene dorpen werden gehouden waren daar aanleiding voor de oprichting van landbouwverenigingen. Zo ook in Zweeloo waar in 1881 de "*Dorpsvereeniging Zweeloo*" werd opgericht. In 1879 wees de voorzitter van het Landbouwgenootschap er op, dat de wijze van

boterbereiding in Drenthe gebrekkig was en dat Denemarken (met de daar geproduceerde boter) op de Londense markt betere prijzen maakte dan die welke daar betaald werden voor de Nederlandse boter.

Het DLG kocht de benodigde Deense apparaten en hulpmiddelen en exposeerde die op afdelingstentoonstellingen, terwijl een deskundige voordrachten hield over de Deense boterbereiding.

Zweeloo, 27 Febr. Ten gevolge oproeping van het bestuur der dorpsvereniging »Zweeloo" werd gisteravond, ten huize van B. Mensingh, een vergadering gehouden van belangstellenden, om te spreken over de oprichting van een stoomzuivelfabriek in deze gemeente.

Nadat na veel spreken over en weer de vergadering de oprichting van zulk een fabriek wenschelijk achtte, werd het bestuur van genoemde dorpsvereniging opgedragen bij de besturen van reeds bestaande boterfabrieken nadere inlichtingen te vragen en die inrichtingen te bezichtigen, om daarna in een later te houden vergadering van bericht en raad te dienen en zich zoo mogelijk op die vergadering door een voorzitter van het bestuur eener reeds bestaande dergelijke inrichting met den daaraan verbonden directeur nader te doen voorlichten.

Naar de talrijkheid der vergadering te oordeelen was in deze zaak meer belangstelling dan verwacht werd.

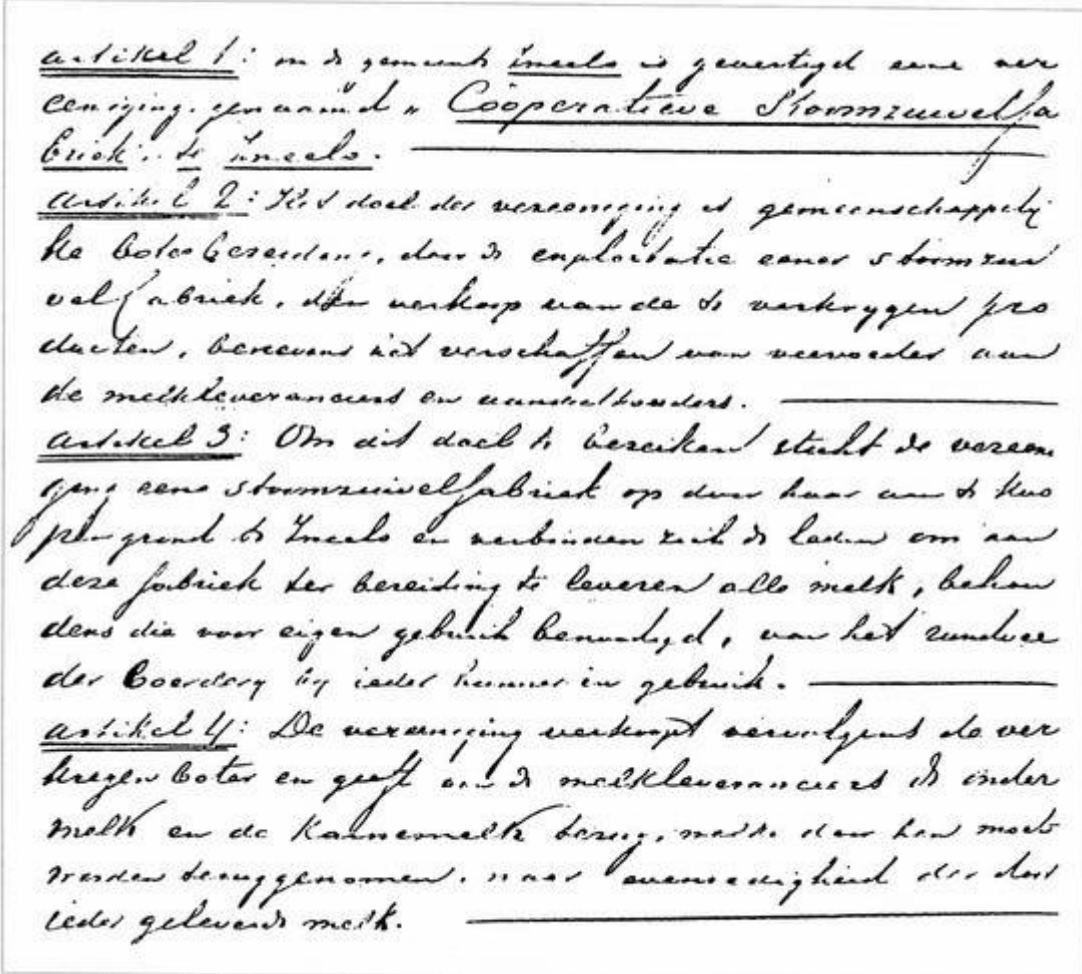
Publicatie in de Courant betreffende het in de op 26 februari 1892 gehouden ledenvergadering van de "Dorpsvereniging Zweelo" genomen besluit om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid een boterfabriek op te richten.

Dat deze lezingen niet aan het bestuur van de "Dorpsvereniging Zweeloo " voorbij gingen, blijkt uit het voorgaande bericht in de Courant.

De gevormde onderzoekscommissie bestond uit de volgende leden:

1. *Mr. Johannes Tonckens, burgemeester van Zweeloo*
2. *Roelof Mensingh*
3. *Willem Banting*
4. *Hendrik Nijhoving, Hendrikzoon*

Over het door de onderzoekscommissie aan de vergadering van de Dorpsvereniging gedane verslag en de beslissing van die vergadering is slechts bekend, dat de onderzoekscommissie opdracht kreeg een stoomzuivelfabriek op te richten. De oprichtingsakte werd op 20 augustus 1892 te Zweeloo opgemaakt door J.P.C. Foeken, notaris te Bellen.

artikel 1: in de gemeente Zweelo is gevestigd eene vereeniging, genaamd "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Zweelo".

artikel 2: Het doel der vereeniging is gemeenschappelijke boterbereiding, door de exploitatie eener stoomzuivelfabriek, den verkoop van de te verkrijgen producten, benevens het verschaffen van veevoeder aan de melkleveranciers en aandeelhouders.

artikel 3: Om dit doel te bereiken sticht de vereeniging eene stoomzuivelfabriek op door haar aan te koop grond te Zweelo en verbuizen te laten om aan deze fabriek ter bereiding te leveren alle melk, behoudens die voor eigen gebruik benutted, van het rundvee der Coöperatie bij ieder hennet in gebruik.

artikel 4: De vereeniging verkoopt oeruygens de verkregen boter en geeft aan de melkleveranciers de onder melk en de karnemelk bereij, met de door hen melk worden bezongenomen. naar aanleiding der door ieder geleverde melk.

De artikelen 1 t/m 4 van de oprichtingsakte

Van het eerste deel van deze akte, waarin de namen van alle oprichters zijn vermeld, zijn de eerste vier artikelen de belangrijkste. Deze vier artikelen zijn hiervoor afgedrukt en voor de leesbaarheid in druk herhaald.

Artikel 1.

In de gemeente Zweelo is gevestigd eene vereeniging, genaamd "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Zweelo".

Artikel 2.

Het doel der vereeniging is gemeenschappelijke boterbereiding, door de exploitatie eener stoomzuivelfabriek, den verkoop van de te verkrijgen producten, benevens het verschaffen van veevoeder aan de melkleveranciers en aandeelhouders.

Artikel 3.

Om dit doel te bereiken sticht de vereeniging eene stoomzuivelfabriek op door haar aan

te kopen grond te Zweelo en verbinden zich de leden om aan deze fabriek ter bereiding te leveren alle melk, behoudens die voor eigen gebruik benodigd, van het rundvee der boerderij bij ieder hunner in gebruik.

Artikel 4.

De vereeniging verkoopt vervolgens de verkregen boter en geeft aan de melkleveranciers de ondermelk en de karnemelk terug, welke door hen moet worden teruggenomen, naar evenredigheid der door ieder geleverde melk.

Bij lezing van artikel 3 van de akte valt het op, dat de notaris heeft vermeld dat de fabriek gesticht zou worden op door de vereniging aan te kopen grond te Zweeloo in plaats van: *"te Aalden gemeente Zweeloo "*. Dit in tegenstelling tot de in de akte genoemde woonplaatsen van de oprichters, zoals b.v. Aalden, gemeente Zweeloo. Niet uitgesloten is, dat men bij de oprichting van de vereniging verwarring van de naam van de vereniging met de vestigingsplaats van de fabriek wilde vermijden.

Het doel van de vereniging was de gemeenschappelijke boterbereiding door de exploitatie van een te stichten stoomzuivelfabriek en de verkoop van de te verkrijgen producten

Tot het doel werd ook gerekend het verschaffen van veevoeder aan melkleveranciers en aandeelhouders. Dit laatste had echter weinig te betekenen en werd in 1907 bij de eerste wijziging van de statuten daarin niet meer vermeld.

De leden van de vereniging werden statutair verplicht alle melk van de koeien van de boerderij van ieder van hen aan de fabriek te leveren, behalve de hoeveelheid die voor eigen gebruik bestemd was. Leden van de vereniging waren de oprichters en zij die later als lid zouden worden aangenomen.

De oprichters verplichtten zich tot het nemen van aandelen en alleen aandeelhouders hadden recht op een winstaandeel.

De vereniging was dus toen nog geen echte Coöperatie en het duurde tot 1916 eer daar verandering in kwam. Daarnaast hadden degenen die vanaf de inwerkingtreding van de fabriek de melk aan de fabriek hadden geleverd, gedurende twee jaar na de openbaarmaking van de statuten het recht aandelen aan het bestuur te vragen tegen de koers van 100%. Zij werden gratis toegelaten, doch degenen die zich later aanmeldden moesten een entreegeld betalen voor iedere koe waarvan zij de melk wilden leveren.

De oprichters hadden 136 en de melkleveranciers (geen lid zijnde) hadden 120 koeien. De voorlopige commissie was zeer actief. Binnen een week na de ondertekening van de oprichtingsakte, n.l. op 26 augustus 1892, waren de tekeningen en het bestek van de te bouwen fabriek ter inzage gelegd ten huize van de voorzitter R. Mensingh en bij de architect E. Kliphuis te Emmen. De aanbesteding had plaats op 3 september 1892.

De voor de bouw van de fabriek benodigde grond werd aangekocht in Aa7den. Het was een deel van het terrein genaamd *"De Palmen "*, een stuk woeste grond, groot 3640 m², waarvan de koopprijs f 100,-- bedroeg.

De bouwvergunning werd op 12 januari 1893 verleend door het college van burgemeester en wethouders van Zweeloo, zoals blijkt uit navolgende notulen van de Aanbesteding.

betreffende vergadering.

Aanbesteding.

Op **Zaterdag den 3den September 1893**, 's namiddags 3 uur, zal door het **BESTUUR** der op te richten Stoomzuivelfabriek te Zweeloo, ten huize van den Heer **R. MENSINGH** aldaar, worden **AANBESTEED**.

Het bouwen van een Fabrieksgebouw met daaraan verbonden Directeurswoning te Zweeloo.

TEEKENING en **BESTEK** liggen van af 26 Augustus ter inzage ten huize van aanbesteding, en zijn aldaar en bij den ondergeteekende van af dien dag verkrijgbaar tegen betaling van **50 Cents** per exemplaar.

Aanwijs een uur vóór de besteding.

E. KLIPHUIS,
Architect te Emmen.

Advertentie betreffende de aanbesteding van de bouw van de fabriek

Ter financiering van de kosten van oprichting van de fabriek en het bedrijfskapitaal voor de eerste tijd werden, zoals in de oprichtingsakte was voorzien, aandelen op naam uitgegeven, die vrijwel alle bij de leden werden geplaatst.

De nominale waarde van de aandelen bedroeg fl. 20,-- voor hele en fl. 10,-- voor halve aandelen. Bovendien werd per 1 juni 1893 een geldlening gesloten voor een bedrag van fl. 4.600,-- waarvoor schuldbekentenissen van fl. 200,-- werden afgegeven.

Nummer
 58-1281
 f. Nov 1892
 660/149
 73/1

De ondergetekende Hendricus van Berckhus
 Lubbers van beroep landbouwer wonende
 te Zweeloo, verklaart verkocht te hebben
 aan de vereeniging genaamd "De
 coöperatieve Melkfabriek te Zweeloo"
 die erkent geacht te hebben, in zyn
 waarna deze acte mede door den voor-
 zitter en den secretaris van genoemde
 vereeniging is getekend:

Vier perceelen leide grond, gelegen
 te Zweeloo, genaamd "de Palmen" bij het
 kadaster bekend in deake T. N. 735, 736,
 737 en 738 en daarbij te samen inge-
 meten voor zes en dertig are en
 neefzig centiares.

Deze koop en verkoop heeft plaats gehad voor
 honderd gulden, die de verkoper
 erkent met handen vanden koper
 te hebben ontvangen.

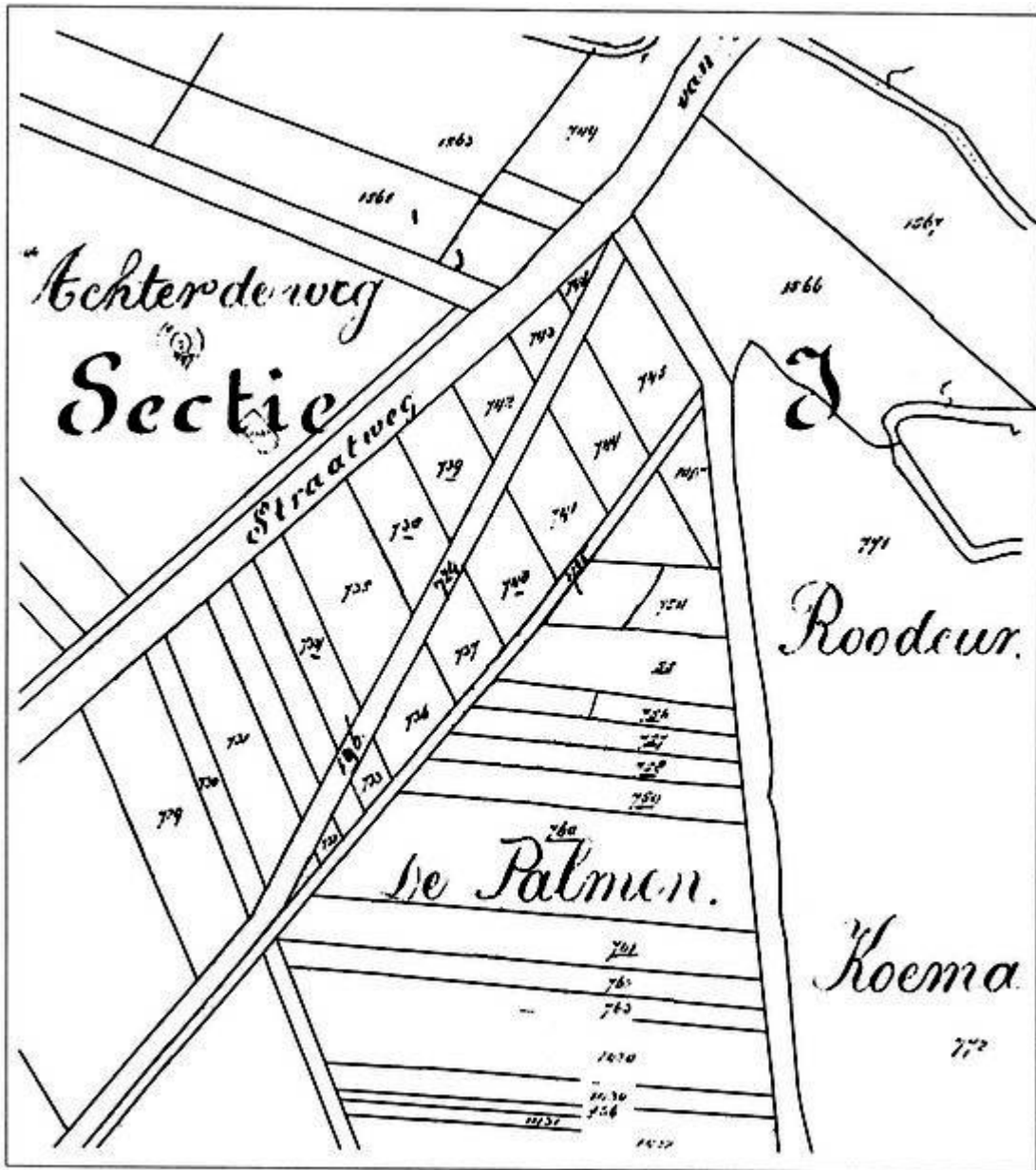
Wijders zijn partijen overeengekomen, dat de koper
 op reden in het district en bijzet van het gebiedte
 zal treden,

dat de verkoper het geen andere wijziging
 zal geboden zijn, dan tot die van uitwinning
 als later gealaant te Zweeloo den 26 oktober 1892.
 H. de Lintbas.

H. Mensing Voorzitter
 J. Janssens secretaris.

Geregistreerd te Hoogerveen den 26 oktober 1892
 October 1892. Tusschenkomst deel 56 folio 23 verso.
 vak 660/149 geen recht. Ontvangen
 100. voor recht 100. voor 20 procent 1.52 Samen
 101.52. De 100. vijftig cent
 H. de Lintbas

De overeenkomst betreffende de aankoop van grond op 26 oktober 1892

De kadastraal kaart uit 1892

Vergadering op Donderdag 12 januari 1893
 des morgens te tien uur
 Voorzitter H^r. J. Tonkens.
 Obanmerig de beide websters W. Nijfening
 en W. Bouhenge.
 De notulen der twee vorige vergaderingen werden
 gelezen en onomroonderd goed gekeurd
 waarvan de orde is:
 I. Ingedomen een adres van het bestuur der abom
 zuivelfabriek te Zweeloo aangaande vergoeding
 te erlangen op het perceel kadastral nummer
 in sectie 1 n° 735 en 736 in deze gemeente
 het het perceel eenen abomzuivelfabriek,
 onder overlegging der Lj. de met vereende akten
 H^rroll behouden onder andere voorwaarden de
 gevraagde vergoeding te verleenen.

Notulen van de vergadering van B & W van Zweeloo op 12 januari 1893

Eind januari 1893 was de fabriek gereed gekomen en in de bestuursvergadering van 26 januari 1893 werd de aan de melkleveranciers te betalen prijs voor de melk vastgesteld op 3,5 cent per liter, in overeenstemming met de prijs die door andere zuivelfabrieken in Zuid-Oost Drenthe werd betaald.

Op 1 februari 1893 was het zover, dat met het proefdraaien begonnen kon worden. Een bericht in de krant vermeldde hierover het volgende: "Wie hedenmorgen ons dorp passeerde kon wel bemerken dat er een ongewone drukte heerste. Tal van lieden spoedden zich, transportkannen met melk dragende, naar de stoomzuivelfabriek, die heden voor het eerst in werking zou gebracht worden. Geen wonder, dat dit alles aller belangstelling wekte.

Hoewel de machine in den beginnen niet al te goed werkte, werd dit later door een kleine verandering verholpen en ging des namiddags alles vlug en goed".

De periode van proefdraaien van de fabriek en overige voorbereidende werkzaamheden duurde tot 29 maart 1893. Op die dag begon de melklevering aan de fabriek en werd een aandeelhoudersvergadering gehouden, waarin de door de

"Dorpsvereeniging" aangestelde commissie verklaarde dat haar taak om een boterfabriek op te richten en in werking te stellen was volbracht en dat de vergadering bijeen geroepen was om een definitief bestuur te kiezen.

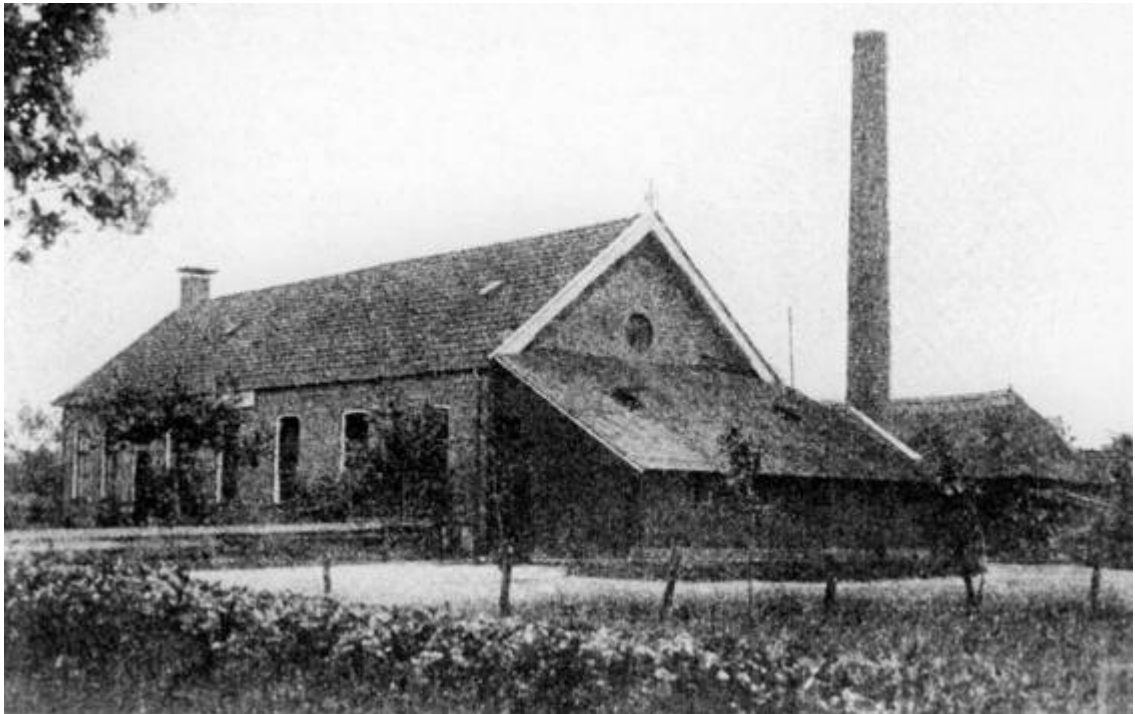
Bij stemming werden alle leden van de voorlopige commissie tot bestuursleden gekozen.

Voorzitter van het bestuur werd R. Mensingh.

Tot directeur van de fabriek was eind 1892 A.W. van der Sluis aangesteld op een jaarsalaris van f 450,--.

De bevoegdheden van de directeur waren geregeld in de statuten. Artikel 32 van die statuten luidt als volgt: *"De administratie wordt gevoerd door een directeur, die alle bevelen van het bestuur heeft op te volgen en die door het bestuur tot wederopzeggens toe wordt benoerd. Zijn salaris en zijne werkzaamheden worden bij instructie, door het bestuur vast lestellen, geregeld"*.

Veel bevoegdheden had de directeur toen dus niet.

De in 1893 gereedgekomen fabriek, de foto dateerd van omstreeks 1910

Het feit, dat de fabriek in zo'n korte tijd na de oprichting bedrijfsklaar was, getuigt wel van de voortvarendheid waarmee de voorlopige commissie had gewerkt. Wat minder voortvarend was de gemeenteraad van Zweeloo toen van rijkswege in 1892 de mogelijkheid werd geboden om een telefoonverbinding tussen Zweeloo en Sleen aan te leggen. Na een lange bespreking besloot de gemeenteraad geen rijkstelefoonkantoor in Zweeloo op te richten.

Enige maanden later werd de gemeente door enkele belanghebbenden, onder aanbieding van fl. 80,-- als tegemoetkoming in de kosten, gevraagd de telefoonverbinding nog eens te overwegen. Met vier stemmen vóór en twee tegen werd toen toch besloten tot de aanleg van de telefoonlijn naar Sleen.

Op 20 augustus 1894 was de verbinding met het telefoonkantoor gereed. De krant van die datum vermeldde bij het plaatselijk nieuws over Zweeloo: *"Wordt benoemd als ambte bij den telephoondienst te Zweelo J. Sieders, brievenaarder te Zweelo op eene jaarwedde van f 50,-- en tot plaatsvervanger zijne vrouw "*.

Intussen had directeur Van der Sluis na 6 maanden al ontslag genomen om in Westerbork directeur van de zuivelfabriek en tevens gemeenteontvanger te worden.

Hij werd opgevolgd door G. Warmolts die door het bestuur was aangesteld eveneens op een jaarsalaris van fl. 450,-, zonder vrije woning en op voorwaarde dat hij voor fl. 1.000,- aandelen in de fabriek zou nemen. De kapitaalbehoefte van de fabriek was kennelijk wat onderschat, want er moest ook nog een flink bedrag worden geleend, terwijl bovendien de melkprijs werd verlaagd met een halve cent tot 3 cent per liter.

Toch was het eerste jaar van de exploitatie van de fabriek, d.w.z. van 29 maart 1893 tot 1 mei 1894, gunstig beoordeeld, zoals blijkt uit onderstaand krantenbericht

Zweeloo, 26 juni 1894.

"In de dezer dagen gehouden vergadering van aandeelhouders in de stoomzuivelfabriek alhier, was aan de orde de rekening en verantwoording over het afgelopen dienstjaar, zijnde het eerste sedert de oprichting der fabriek. Verwerkt werden 1.130.560 liters melk, waarvoor betaald werd f 35.973,-. 36.800 kg boter werden gemaakt waarvoor ontvangen was f 40.457,-, zodat het verschil f 4.484,- bedroeg. Na aftrek van alle kosten bleek het batig saldo ruimschoots voldoende om als dividend 5 pct uit te keren, waartoe dan ook besloten werd. Het was ten duidelijkste merkbaar, dat de fabriek het eerste jaar naar aller genoegten heeft gewerkt".

Het besluit van de algemene vergadering om 5% dividend uit te keren was eigenlijk overbodig, omdat in de oprichtingsakte was bepaald, dat van de nettowinst uitgekeerd zou worden:

10% aan het bestuur

10% aan het vaste personeel

80% aan de leden

Deze bepaling verviel bij de statutenwijziging in 1907, waarbij de winstuitkering aan bestuur en algemene vergadering werd overgelaten.

Uit de archiefstukken van de fabriek is niet gebleken aan welke afnemers de ruim 36.000 kg boter was verkocht. Vast staat alleen dat de boter in standaardvaatjes van 40 kg met de paardenomnibus van hotelhouder Meijer uit Emmen naar Bellen werd gebracht voor verder vervoer per Staatsspoor waarvoor de firma Van Gend en Loos was ingeschakeld.

Het vervoer van de melk geschiedde, overeenkomstig een bepaling van het Huishoudelijk Reglement, door de boeren bij toerbeurt, waarbij aanvankelijk wel, doch sinds het begin van 1894 geen onderscheid werd gemaakt tussen melkleveranciers en aandeelhouders.

In 1895 reeds bleek het nodig een volgorde vast te stellen voor het aanbrengen van de melk uit de verschillende dorpen om de ontvangst van de toenemende hoeveelheid melk in goede banen te leiden. Het desbetreffende bestuursbesluit, gedateerd 14 juni 1895, luidt als volgt:

'Aanwijzen van de volgorde voor aanbrengen van de melk uit de verschillende dorpen: Zweeloo en Aalden eerst en de omliggende gehuchten Meppen, Benneveld en Wezup om der beurt eerst, hetgeen elke week verandert. Bij loting wordt aangewezen: Meppen eerste week, Wezup tweede week, Benneveld derde week, eerste na Zweeloo en Aalden".

Het jaar 1896 was voor het bestuur een jaar waarin veel gebeurde. De boterprijs daalde met 10%, wat noodzakelijkerwijs tot gevolg had dat de melkprijs eveneens verlaagd werd met 10% tot 2,7 cent per liter.

Voorts werden er maatregelen genomen om de kwaliteit van de boter te verbeteren, terwijl, om de houdbaarheid te verbeteren, de boter vóór verzending gezouten werd hetgeen voor de export naar Londen belangrijk was.

De verhouding tussen het bestuur en directeur Warmolts leverde nogal eens problemen op waaraan de slechte gang van zaken niet vreemd geweest zal zijn. Beide partijen zullen daarom met genoegen het volgende krantenbericht gelezen hebben:

Zweeloo, 1 december 1896.

"Hedenmorgen ontving de heer G. Warmolts, directeur van de stoomzuivelfabriek alhier, het voor hem verblijdende bericht, dat hij met ingang van 17 dezer is benoemd tot commies der belastingen en dat hem als standplaats is aangewezen Gulpen (Provincie Limburg) "

Het bestuur benoemde geen nieuwe directeur, maar belastte de machinist D. Tighelaar met de waarneming van het directeurschap, waarmede een directeurssalaris werd uitgespaard. De machinist weigerde echter fl. 500,-- aandelen in de fabriek te nemen en het bestuur moest daarop dit bedrag elders lenen. De financiële situatie van de fabriek was dus nog niet rooskleurig.

In datzelfde jaar had het bestuur maatregelen moeten nemen tegen een melkleverancier die de melk met water had aangelengd. Het bestuur, dat alles deed om de kwaliteit van de boter te verbeteren, nam de melkvervalsing zeer hoog op en legde, na ruggespraak met Justitie, de schuldige een boete op van fl. 300,--. Vergeleken met de toenmalige inkomens een zeer fors bedrag. Nadien is van melkvervalsing nog eenmaal sprake geweest en wel in 1911. Toen bedroeg de boete slechts fl. 10,--.

Het bestuur bleef streven naar verbetering van de kwaliteit van de boter en in overleg met het hoofdbestuur van het DLG werd de Rijkslandbouwleraar J. Elema gevraagd de fabriek te bezoeken om te zien of er verbeteringen in de boterbereiding mogelijk zouden zijn.

Eén van de maatregelen was het besluit de melk vanaf 1 januari 1898 naar vetgehalte te betalen en niet meer alleen naar gewicht in kg, zoals dat tot dan gebruikelijk was.

Daarmede waren de problemen waarvoor het bestuur zich geplaatst zag nog steeds niet opgelost. De gang van zaken in de fabriek ontwikkelde zich niet zo gunstig en de verhouding met de tijdelijke directeur en het personeel was niet zoals het gewenst was.

Ook waren er problemen gerezen over het botervervoer met de paardenomnibus van de firma Meijer uit Emmen, waarop het bestuur besloot verder te onderhandelen met de firma Jager uit Beilen, die het vervoer van de boter overnam. Bovendien was er onenigheid met melkleveranciers uit Wezup die weigerden de melk aan de fabriek te leveren.

De tijdelijke directeur nam in maart 1899 ontslag en op een advertentie voor een nieuwe directeur meldden zich 53 sollicitanten. Het probleem met de weigerachtige melkleveranciers werd, na goedkoop ingewonnen juridisch advies, op eenvoudige wijze opgelost. Tijdens een bezichtiging van de fabriek door de kantonrechter uit Hoogeveen maakte het bestuur van de gelegenheid gebruik hem te vragen wat er aan gedaan kon worden. Het advies was: *"Stuur een aangetekende brief via het postkantoor met de aanzegging dat er geleverd moet worden "*.

Aldus geschiedde, de brieven werden door de melkleveranciers aan de fabriek teruggezonden, maar de melk werd weer geleverd.

In april 1899 trad R. Mensingh af als voorzitter. Hij werd opgevolgd door J.T. Lubbers en twee maanden later werd K. Veenstra tot directeur benoemd. Onder hun leiding en mede doordat de prijs voor de geproduceerde boter langzaam steeg, begon de financiële situatie van de fabriek te verbeteren. Toch moest in 1900 nog zuinig aan gedaan worden. Van de fabriek naar de Aalderstroom liep een riool dat nodig hersteld moest worden. Er kwam een houten riool, gemaakt van schroten. Andere materialen waren te duur. Pas eind 1904 werd dit houten riool op aandringen van de Gezondheidscommissie vervangen door een stenen riool.

In het Huishoudelijk Reglement van de vereniging was bepaald dat de aanvoer van melk, kolen, ijs en alle verdere benodigdheden moest worden verricht door de melkleveranciers en berekend naar het aantal paarden dat ieder bezat.

Bestuur, directeur en personeel voor de fabriek in april 1899. Van linksaf: J.T. Lubbers, Benneveld, voorzitter, H. Hadders, Benneveld, secretaris, W. Banting, Hoving, Meppen, Lubbers, Zweeloo, Directeur K. Veenstra, ???, ???, ???.

Op de weigering om aan deze verplichting te voldoen stond een boete van fl. 1,- tot fl. 2,50. Bij de aanvoer van ijs behoorde ook het hakken van het ijs uit meertjes e.d., dat uiteraard geen prettig werk was.

In de winter van 1901 was het zover, zij die geen ijs wilden rijden, kregen een boete van fl. 1,50. De volgende winter waren er twee leden die geen ijs wilden rijden. Het bestuur bepaalde toen, dat zij nu kolen moesten rijden. Misschien was dat nog minder prettig.

Omstreeks deze tijd groeide de hoeveelheid geleverde melk.

Het aantal machines werd uitgebreid, hetgeen tot vergroting van de fabriek leidde. De hoeveelheid boter die vervoerd moest worden nam in gelijke verhouding toe en daar dat nog steeds met paard en wagen of de paarden-omnibus naar Bellen geschiedde, leverde dat wel eens moeilijkheden op. Daarin kwam in 1903 een aanzienlijke verandering.

Aan het eind van de 19de eeuw deed in Nederland de stoomtram zijn intrede. Overal werden initiatieven genomen om tot aanleg van tramwegen te komen. Zo ook in Drenthe, waar de *"Eerste Drentsche Stoomtramweg Maatschappij"* kortweg de EDS genoemd in 1903 een tramlijn van Hoogeveen via Oosterhesselen naar Nieuw-Amsterdam opende.

De boter werd nu met paard en wagen naar Oosterhesselen gebracht en ging dan met de stoomtram naar Hoogeveen om daar in de trein geladen te worden.

Het bestuur van de EDS nam in 1904 het besluit om een tramlijn van Coevorden via Dalen - Oosterhesselen - Zweeloo naar Schoonoord aan te leggen, terwijl in 1906 de lijn Schoonoord - Assen aan de plannen werd toegevoegd. In die tijd was het gebruikelijk, dat de gemeenten en ook andere belanghebbenden zich financieel interesseerden in de totstandkoming van een tramlijn in hun gebied. Het bestuur van de zuivelfabriek Zweeloo deed in een aandeelhoudersvergadering in 1904 het voorstel een aandeel in de tramwegmaatschappij te nemen. Besloten werd fl. 3.000,-- te lenen aan deze maatschappij, af te lossen in jaarlijkse termijnen van fl. 250,-- te beginnen in het tweede jaar waarin de tram zou lopen.

Een van de voorwaarden van de lening was, dat de EDS een wissel van de Aelderstraat naar het kolenhok van de fabriek zou aanleggen. Dit werd niet schriftelijk overeengekomen, zoals 10 jaar later zou blijken.

Toen stelde de EDS, dat het kolenhok maar naar de trambaan verplaatst moest worden, omdat de aanleg van een wissel naar de kolenopslagplaats te duur zou zijn.

Intussen was directeur Veenstra in mei 1906 naar Dalen vertrokken en tot nieuwe directeur werd benoemd Tj. Beute.

De melkaanvoer was in dat jaar twee maal zo groot als in het eerste jaar, n.l. 1,8 miljoen kg.

Het bestuur had, zoals reeds eerder vermeld, maatregelen genomen om de kwaliteit van de geproduceerde boter te verbeteren. Daartoe waren vooral maatregelen nodig die zouden leiden tot verbetering van de kwaliteit van de te verwerken melk. Zo werd in 1907 een begin gemaakt met het onderzoek naar de gezondheid van de koeien van de leden, een activiteit die later uitgroeide tot de *"Controle Vereniging Zweeloo"*.

Ook werd een melkcontroleur aangesteld die belast was met *"de controle op de kwaliteit van de melk en de reinheid van de stallen"*.

Bovendien werd J. Elema, landbouwleraar te Hoogeveen uitgenodigd om een lezing te houden over: *"Hoe het beste te geraken ter bekoming van goed melkvee en mannelijke fokdieren ter veredeling der veestapel en betere melkproductie"*.

De groei van de productie van de boter bracht de behoefte aan meer ijs mee. Het ijshok van de fabriek voldeed al enige tijd niet meer. Het was te klein en het ijs smolt te snel. Daarom werd in februari 1909 de bouw van een nieuw ijshuis aanbesteed. Het grondwerk kostte fl. 9,50 en de bouw fl. 200,--.

Het vullen van de grotere ijskelder bracht voor de leden aanmerkelijk meer werk mee, waarvoor zij steeds minder bereidheid toonden. Daarom was de statutaire verplichting om dat werk te doen in 1908 opgeheven en de ijsvoorziening uitbesteed voor fl. 21,-- per jaar.

In die tijd waren de financiën van de fabriek wat ruimer geworden en het bestuur was zijn tijd vooruit toen het in de algemene vergadering voorstelde een pensioenregeling voor de directeur en de personeelsleden tot stand te brengen. De leden voelden daar echter niets voor en het voorstel werd dan ook afgestemd.

In 1911 werd tot vergroting van de fabriek besloten. Ook werden nieuwe machines aangeschaft, waaronder een toestel om de aan de boeren als veevoeder terug te leveren ondermelk te pasteuriseren. Daarop was van rijkswege aangedrongen om het optreden van veeziekten tegen te gaan.

In 1912 trad voorzitter J.T. Lubbers af. Hij werd opgevolgd door H. Hadders.

In 1913, derhalve 19 jaar na de totstandkoming van de telefoonlijn Sleen-Zweeloo, werd de fabriek op het telefoonnet aangesloten, zodat het toen mogelijk werd rechtstreeks met de klanten te spreken. Door de activiteit van de directeur was de afzet van boter naar Duitsland toegenomen en verdere vergroting leek in het verschiet te liggen. De hoeveelheid verwerkte melk was voor het eerst meer dan 2 miljoen kg.

In april van dat jaar zag het er naar uit, dat het niet zo lang meer zou duren dat met de aanleg van de trambaan van Oosterhesselen in de richting Zweeloo begonnen zou worden. Binnen afzienbare tijd zou de boter dus vóór de fabriek in de tram geladen kunnen worden. Tot dat tijdstip zou de boter nog met paard en wagen naar het tramstation in Oosterhesselen vervoerd moeten worden. Het bestuur kwam daarom met de vrachtrijder W. Hoving uit Wezup overeen dat dit vervoer door hem gedaan zou worden voor fl. 1,50 per rit tot de opening van de tramlijn Assen-Coevorden, op voorwaarde evenwel dat hij dan als regel op de terugweg geen vrachtgoed mocht meenemen. Bij uitzondering mocht dat wel, maar dan niet zwaarder dan in totaal 250 kg.

In mei 1914 werden in Oosterhesselen de eerste rails voor de trambaan in de richting Zweeloo gelegd, doch het uitbreken van Eerste Wereldoorlog veroorzaakte door schaarste aan materiaal een vertraging in de aanleg van de baan en de aankoop van rollend materieel.

Voor de fabriek betekende de oorlog een sterke vermindering van de boterverkoop, doordat een groot deel van het afzetgebied was gesloten.

De melkleveranciers werd aangeraden een deel van de melk als veevoeder te gebruiken, opdat de fabriek minder boter zou produceren en zo lang mogelijk zou kunnen doorwerken.

In de loop van de oorlogsjaren nam de hoeveelheid verwerkte melk en dus ook de productie van boter met circa 40% af.

In 1915 trad voorzitter Hadders af, hij werd opgevolgd door J. Koops.

Het jaar daarop besloot de algemene vergadering van aandeelhouders tot wijziging van de statuten. Eén en ander geschiedde overeenkomstig een voorstel van de Rijkszuivelconsulent, Van Wijdom Claterbos, die van oordeel was dat *"de billijkheid eiste dat ook de melkleveranciers -geen aandeelhouders zijnde - rechten hadden en dat het bezit van de vereniging ten goede diende te komen aan allen"*.

Ook adviseerde hij de mogelijkheid te openen voor afzet van andere producten dan alleen boter en - zoals dat ook bij andere zuivelfabrieken in Drenthe het geval was - een korenmalerij aan het bedrijf toe te voegen. Aldus werd besloten. De naam van de vereniging werd op 3 september 1916 gewijzigd in: *"Coöperatieve Stoomzuivelfabriek en Korenmalerij Zweeloo"*.

De aandelen werden omgezet in obligaties van fl. 25,-- die later bij uitloting zouden worden afgelost. De waarde van een aandeel van nominaal fl. 20,-- werd vastgesteld op fl. 30,-- op basis van de taxatie van de bezittingen van de vereniging. De vereniging was daarmee een echte coöperatie geworden.

Directeur Beute nam in dat jaar ontslag en werd opgevolgd door H. Mulder.

Op de volgende jaarvergadering (1917) werd besloten tot algehele verbouwing van de fabriek en het bijbouwen van een korenmalerij voor een totaal bedrag van fl. 28.450,--.

Op diezelfde vergadering kwam ook de mogelijkheid van uitbesteding van het melkrijden ter sprake. Het transport van de melk van de boerderijen naar de fabriek was, sinds de oprichting van de fabriek, overeenkomstig een desbetreffende bepaling van het Huishoudelijk Reglement, bij toerbeurt uitgevoerd door de boeren, zoals dat tot 1908 ook gebeurde met het halen van kolen en ijs.

Een beslissing over de uitbesteding werd uitgesteld tot de volgende winter, maar toen werd besloten tot uitbesteding, indien dit niet meer dan fl. 3.000,-- zou kosten. De laagste inschrijving bedroeg fl. 3.115,-- en dus bleef alles bij het oude. Op de jaarvergadering in juni 1920 stond het melkrijden weer op de agenda en opnieuw kon men het niet eens worden en weer werd tot uitstel besloten, nu tot november 1920. Toen werd men het eindelijk eens. Het melkrijden werd uitbesteed, te beginnen op 1 mei 1921. De eerste melkrijders waren:

voor Zweeloo	B. Dubbelhuis,	offerte fl. 850,-
voor Aalden	H. Kiers Jzn.,	offerte fl. 594,-
voor Benneveld	B. Kamps,	offerte fl. 699,-
voor Wezup	Jans Reinders,	offerte fl. 520,-
voor Meppen (Noordkant)	4 personen, t.w., Wiebing, Hein, Woering, Meijer	offerte fl. 596,-
voor Meppen (Zuidkant)	L.Nijmeier,	offerte fl. 535,-
voor Wezuperbrug	R. Hup,	fl. 12,47 per week fl. 648,-

Het totaalbedrag van de offertes voor het melkrijden was daarmee fl. 4.442,-- waarvoor het nu wel gegund werd.

Intussen was de tramlijn Coevorden - Assen op 3 juni 1918 geopend en kon de boter voor de fabriek in de tram geladen worden.

De verbouwing van de fabriek en de bouw van de korenmalerij waren gereed gekomen en in 1919 werd de korenmalerij in bedrijf gesteld, nadat eerst nog een maalinrichting voor fl. 36.360,21½ was aangekocht. Tot molenaar werd W. Nijhoving benoemd.

In de jaren 1920/21 herstelde de fabriek zich van de gevolgen van de oorlog en in 1922 was de geproduceerde hoeveelheid boter weer ongeveer gelijk aan die van 1914. In de daarop volgende jaren nam de omzet snel toe, zowel van de afdeling zuivel als van het malerijbedrijf. Vergroting van de capaciteit van de zuivelafdeling werd nodig om de steeds groeiende hoeveelheid aangevoerde melk te verwerken. De financiële positie van de fabriek werd dan ook aanmerkelijk sterker en het bestuur besloot tot aankoop van grote stukken grond achter de fabriek en een stuk grond er tegenover.

In 1924 werd de gemeente Zweeloo aangesloten op het elektriciteitsnet van het "*Provinciaal Electrisch Bedrijf*" in Groningen, zodat ook de fabriek van elektriciteit kon worden voorzien. Nu kon de fabriek mee met de ontwikkeling van de moderne tijd. Er werd een Lips kluisdeur aangeschaft, een radiotoestel voor de marktberichten en voor fl. 975,-- een rekenmachine.

Aanvankelijk hadden enkele bestuursleden bedenkingen tegen de aankoop van die rekenmachine maar de voorzitter wist hen er toe over te halen met de mededeling dat zo'n ma-

chine: *"veel gemak oplevert en tijd zal besparen"*.

Nu kon ook een koelmachine gekocht worden, waardoor de ijskelder niet meer nodig was en als kolenbergplaats kou worden gebruikt.

In dienst van de vereniging waren in 1924 de directeur en vijf personeelsleden. Ook voor de directeur brak de moderne tijd aan. Hij kreeg najaren in liet gareel te hebben gelopen, recht op één week verlof per jaar.

De stoomtram uit Assen rijdt Zweeloo binnen (1947)

In het boekjaar 1924/1925 werd voor het eerst meer dan 100.000 kg boter geproduceerd uit bijna 3 miljoen kg melk. Vanzelfsprekend leidde de toenemende productie tot hogere werkdruk en er ontstond onenigheid tussen de directeur en het personeel, dat intussen zes man groot was. De voorzitter was een wijs man, het jaarverslag vermeldt n.l. het volgende: *"De voorzitter geeft het personeel de goede raad den directeur, des morgens bij het betreden der fabriek, een vriendelijk goeden morgen toe te wensen. Een goed en vriendelijk begin geeft allicht een goede dag"*.

In de fabriek werd nog, zoals altijd, gelet op de kwaliteit van de geproduceerde boter. Van het NCZ werd bericht ontvangen dat de boter, die naar een tentoonstelling in Parijs was gezonden, na keuring liet predikaat: 1 ste klasse, *"prima"* had gekregen. De fabriek ontving een premie van f 50,-, die onder liet personeel werd verdeeld.

In het kader van de kwaliteitsbevordering van de boter paste ook dat de belangen van de leden der co~peratie behartigd werden.

Zo werden door het bestuur melkerscursussen georganiseerd met de daarbij behorende examens, terwijl met runderhorzelbestrijding op kosten van de fabriek werd begonnen. Tevens verleende de fabriek subsidie aan stierhouderijen die een hoog gekwalificeerd dier ter dekking hadden. Al deze maatregelen werden overigens in algemene zin

in 1929 in de Statuten vermeld als doelstellingen van de vereniging, n.l. de behartiging van de stoffelijke belangen van de leden.

De fabriek na de verbouwing en uitbreiding in 1919

In 1929 deelde directeur Mulder het bestuur mede, dat hij gesolliciteerd had naar een functie elders. Om hem voor de fabriek te behouden zegde het bestuur hem een nieuwe te bouwen dienstwoning toe, waarop Mulder besloot in Zweeloo te blijven. De nieuwe woning werd in dat jaar gebouwd op een stuk grond aan de Aelderstraat, tegenover de fabriek, dat sinds 1926 in het bezit van de fabriek was.

De in 1929 begonnen recessie had vanzelfsprekend een grote invloed op de fabriek en de leden. De prijs van de boter daalde van fl. 2,04 in 1929 tot fl. 1,14 per kg in 1933, dus tot vrijwel de prijs die in 1894 voor de boter werd gemaakt. De melkaanvoer steeg tot circa 4 miljoen kg, waarvoor de leden 3,5 cent per kg ontvingen. In totaal werd in 1933 voor de melk fl. 155.000,-- betaald en voor de boter fl. 177.000,-- ontvangen, zodat ter dekking van de productiekosten slechts fl. 22.000,-- over bleef.

Mede dankzij het positieve resultaat van de fouragehandel en de malerij kwam men door de slechte tijd, al ging dat niet zonder salarisverlaging.

Twee jaar later, in 1935, steeg de prijs van de boter tot fl. 1,44 per kg en waren de grootste problemen achter de rug.

Aan vergroting van de productiecapaciteit van de zuivelafdeling, verbouwing van de malerij en de bouw van een graansilo kon gedacht worden. In 1937 werd dit uitgevoerd en in hetzelfde jaar nam de vereniging de aan- en verkoop van kunstmest over van de Landbouwvereniging die geliquideerd werd.

De directeurswoning, Aelderstraat 17, Aalden

Omstreeks 1930 was er een toename van ontginningen die leidde tot groter gebruik van kunstmest, zodat deze overname voor de vereniging gunstig leek. In 1937 verwerkte de zuivelafdeling 5,3 miljoen kg melk tot ruim 200.000 kg boter. Het resultaat van de zuivelafdeling was gunstig, doch nu was de exploitatie van de malerijafdeling verliesgevend. De omzet van de fabriek, zowel wat de zuivel als de malerij betreft, bleef stijgen tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. In de jaren 1940/1945 daalde de melk-opbrengst, terwijl de omzet van de malerij afnam door gebrek aan krachtvoer en kunstmest.

Ondanks de vermindering van de activiteit van de fabriek werd de medewerking aan de verbetering van de gezondheid van het vee voortgezet. In 1941 ging het Onderling Veefonds t.b.c. bestrijden onder het rundvee. De fabriek verleende daarvoor een subsidie van fl. 0,25 per rund en verplichtte de leden hun vee op t.b.c. te laten onderzoeken.

Door de landelijke afname van de veestapel en het gebruik van mengvoeder hadden de boeren veel minder behoefte aan ondermelk voor varkens en kalveren. Uiteraard gold dit ook voor de leden van de Zuivelfabriek Zweeloo en in 1942 besloot de ledenvergadering lid te worden van de Drentse Ondermelk Organisatie (D.O.M.O), waarna de ondermelk voor een belangrijk deel naar deze organisatie ging.

In 1943 nam de ledenvergadering het besluit de vereniging aan te sluiten bij het Onderling Verzekeringsfonds voor een ziekte- en pensioenverzekering voor het personeel. Voor de directeur die de pensioenleeftijd al dicht genaderd was, werd een afzonderlijke regeling getroffen.

Na de bevrijding ging directeur Mulder met pensioen. Hij werd opgevolgd door L. Koops. Voorzitter Lubbers schreef, bij de herdenking van het 60-jarig bestaan van de fabriek, over Mulder: *"Hij heeft gedurende 29 jaren zijn beste krachten aan de fabriek*

gegeven. Deze kwam dan ook tot grote bloei. Bij zijn vertrek was de zaak geheel schuldvrij. "

De melkopbrengst die in de oorlogsjaren tot minder dan de helft was geslonken, nam weer snel toe en de omzet van de fabriek, zowel wat de zuivelafdeling als de malerij- en kunstmestafdeling betreft, was in het boekjaar 1949 groter dan in 1940. Het bestuur nam de vóór de oorlog aangevangen maatregelen ter verbetering van de veestapel weer op. De kosten van de tbc-bestrijding kwamen nu geheel voor rekening van de fabriek, terwijl verdere maatregelen overwogen werden in overleg met de Drentse Zuivelbond.

De fabriek na de verbouwing en uitbreiding in 1937

Met ingang van 1 september 1949 accepteerde de fabriek geen melk meer van met tbc besmette bedrijven.

Al eerder werden in de ledenvergadering voor het eerst gesprekken gevoerd over kunstmatige inseminatie. Aanvankelijk hadden de leden om verschillende redenen bezwaren tegen de toepassing van KI, maar in 1947 werd de "*Coöperatieve Vereniging voor KI*" opgericht.

Bestrijding van mond- en klauwzeer en abortus-Bang behoorde eveneens tot de onderwerpen op de ledenvergaderingen.

In 1948 werd, met het oog op de steeds groeiende omzet, besloten tot verbouwing en vergroting van de fabriek. Deze verbouwing werd in 1949 aanbesteed voor een bedrag van circa fl. 170.000,- en kwam in 1951 gereed. Daarna werd nog een kunstmestloods bijgebouwd, de malerij vergroot en uitgebreid met een hamermolen voor de productie van veevoeder.

Bestuur en leden hadden niet alleen oog voor de belangen van de fabriek, maar ook voor de belangen van de Zweeler samenleving waarvan de leden toch een groot deel uitmaakten.

Zo werd in 1952 in de ledenvergadering de toestand van de Aelder molen besproken. De molen bevond zich in een slechte toestand en om de molen voor de toekomst te bewaren wilden de leden de grond rond de molen aankopen. Deze grond was het eigen-

dom van de erven familie Helling die hun bezit deels voor een gering bedrag, deels door schenking overdeden.

De fabriek liet daarop de molen restaureren en kreeg daarvoor subsidie van rijk en provincie. Overeenkomstig een besluit van de ledenvergadering kreeg de molen de naam "*Jantina Helling*".

In 1954, toen er nog geen waterleiding in Zweeloo was, leverde de fabriek water aan de school, het zwembad en het Groene Kruisgebouw.

De muziekkoepeel en het openluchttheater hadden een plaats op het terrein van de fabriek, evenals de Schuttersvereniging "*Willem Tell*".

De fabriek na de verbouwing en uitbreiding in 1951

Achter de fabriek was de ijsbaan, die ieder jaar door de fabriek onder water werd gezet en in de zomer wel gebruikt werd voor een muziekconcours, terwijl ook een gymnastiekvereniging van het terrein gebruik mocht maken.

In de vijftiger jaren kwam er een grote verandering in de gang van zaken in de fabriek. De melk die aan de fabriek geleverd werd was als gevolg van de door het bestuur getroffen maatregelen geheel tbc-vrij en daarom was de fabriek mede ingeschakeld voor de levering van volle melk aan de in Duitsland gelegde Amerikaanse militairen.

Dit leidde uiteraard tot een aanzienlijke beperking van de boterproductie. In 1954 bedroeg die productie nog slechts 80.000 kg om in de herfst van 1956 geheel gestopt te worden.

In dat jaar werd vanaf eind april tot de beëindiging van de verwerking van de melk nog 20.461 kg boter geproduceerd. De hiervoor gebruikte melk was circa 8% van de door 310 leden aan de fabriek geleverde 7.056.438 kg, de rest ging naar DOMO. Voorzitter R.J. Lubbers trad in 1956 af na gedurende 31 jaar leiding aan de fabriek gegeven te hebben. Zijn opvolger werd L. Hadders.

De kunstmestloods bij de fabriek in 1952; tweede van links is Jan Boer

Uit de hierna opgenomen grafiek van de boterproductie van 1893 t/m 1956 en het verloop van de verkoopprijs blijkt zowel de invloed van de beide wereldoorlogen als die van de recessie in de dertiger jaren. Tijdens de oorlogsjaren zien wij een daling van de produktie met stijgende prijzen en tijdens de recessie een sterk stijgende productie en dalende prijzen.

Met de beëindiging van de boterproductie kwam een einde aan de belangrijkste functie van de vereniging. De oprichting van de Stoomzuivelfabriek Zweeloo was, zoals in het voorgaande reeds beschreven, de noodzakelijke overgang van kleinschalige boterbereiding op de boerderijen naar grootschalige boterproductie in de fabriek.

Voor de toen nagenoeg geheel agrarische bevolking van Zweeloo was deze overgang van grote betekenis. De boeren kregen voor de melk die zij aan de fabriek leverden de prijs in geld uitbetaald en daarmee kwam een einde aan de voor hen onvoordelige ruilhandel.

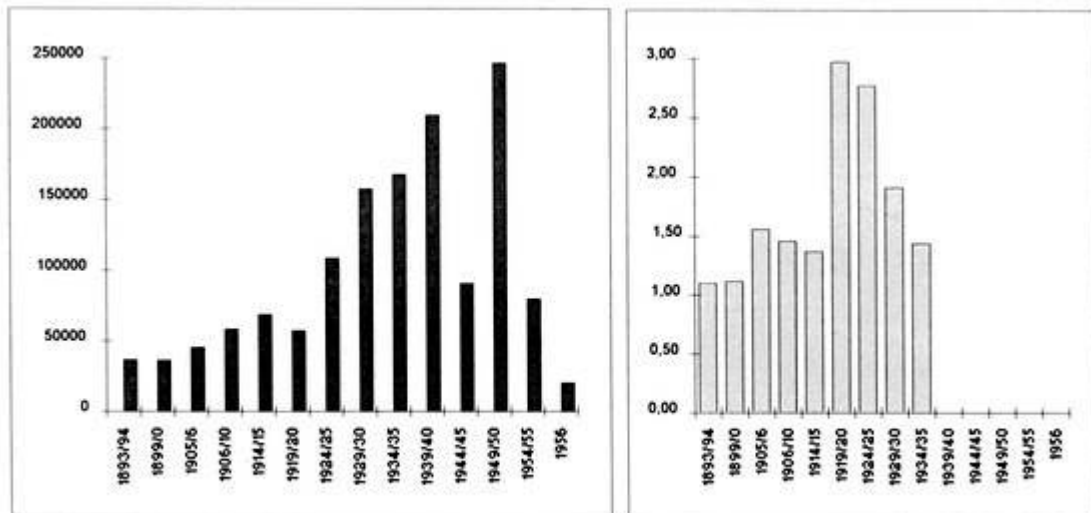
Daarnaast betekende de beëindiging van de boterbereiding op de boerderijen een arbeidsbesparing voor de boer en zijn gezin.

Intussen was de D.O.M.O gereorganiseerd en van ondermelkcentrale in 1948 veranderd in een grote zuivelfabriek voor de vervaardiging van melkproducten. Die fabriek kreeg de naam "DOMO" en was de enige afnemer van de melk van de "Zuivelfabriek en Korenmalerij Zweeloo".

De gedachte aan verdere samenwerking met DOMO won steeds meer veld bij de leden en in 1955 werd voor de eerste maal een excursie voor bestuursleden en personeel met hun vrouwen georganiseerd.

Het jaarverslag over 1955/56 vermeldt dat de omzet zowel van de zuivelafdeling als de fourage- en kunstmestafdeling zich in stijgende lijn bevond en dat nieuwe investeringen nu, in hoofdzaak, voor de laatstgenoemde afdeling gedaan zouden worden. Het eerst voor machines in de malerij en een silo, waarvan de bouw werd gegund aan de aannemer Scholten in Zweeloo voor een bedrag van fl. 96.700,--. Verder werd in 1957 een grand-

rooginstallatie aangeschaft voor fl. 21.460,-- en in 1958 een nieuwe vrachtauto met aanhangwagen voor fl. 30.576,--, alles in verband met de steeds groeiende omzet van de malerijafdeling.

Grafiek van de boterproduktie (links) en het prijsverloop (rechts)

De taak van de zuivelafdeling was na de beëindiging van de boterproductie nog lang niet afgelopen. De steeds groeiende aanvoer van bussen melk leverde veel werk op, zoals de controle waarvoor in 1963 een machinaal melkmonsterapparaat werd gekocht voor fl. 35.000,--. In dat jaar werd ruim 10 miljoen kg melk aangevoerd, zodat gemiddeld per dag 700 bussen melk gecontroleerd en in tanks geleidigd moesten worden. Daarna volgde nog de reiniging van de bussen en de betaling van het melkgeld, gemiddeld bijna fl. 8.500 per dag. Tenslotte de aflevering in tankauto's van DOMO.

In de loop van de jaren '50 bleek er behoefte te bestaan aan beroepshulpverlening op de boerderijen in het geval dat de boer b.v. door ongeval of ziekte het werk op het bedrijf niet kon doen.

In 1961 nam het bestuur van de fabriek het initiatief om te komen tot de oprichting van een vereniging voor bedrijfsverzorging. Zo'n vereniging zou, tegen betaling, moeten kunnen voorzien in hulp van een gesalarieerde beroepskracht aan een bedrijf waarvan de boer tijdelijk was uitgeschakeld.

Het bestuur van de fabriek legde een desbetreffend plan voor aan de gemeente en aan verschillende verenigingen op het gebied van sociale dienstverlening. Het resultaat was de oprichting van de Protestantse Stichting voor Bedrijfsverzorging Zweeloo.

In het bestuur van deze stichting namen de heren Js. Been en J. Truin zitting namens de fabriek.

Eind 1960 keurde de algemene ledenvergadering een statutenwijziging goed waarbij de vereniging, met het oog op de zich uitbreidende activiteiten, zoals handel in graan, kunstmest en brandstoffen een nieuwe naam kreeg: "Coöperatieve Zuivelfabriek, Aan- en Verkoopvereniging en Korenmalerij" te Zweeloo.

Naast deze statutenwijziging werd door de vergadering een verbouwing van het kantoor van de fabriek goedgekeurd.

In 1963 en 1964 werden nog enige investeringen gedaan voor de ontvangst, het drogen en de opslag van met combines geoogst graan, terwijl ook besloten werd tot de bouw van een graanopslagplaats. Deze investeringen vergden een bedrag van

Personeelsfoto met daarop van linksaf: Directeur Koops, H. Dolsma, B. Oldengarm, T. Schultz, J. de Haan, B. de Jong, H. Eilert. Gehurkt van linksaf: J. Schepers, W. Nijhoving, J. Huizing, W. Nijhoving (Sr.)

meer dan fl. 200.000,--. Drie jaar later was het oude deel van de malerij aan vernieuwing toe. De kosten daarvan bedroegen circa fl. 100.000,--. Al deze bouwwerkzaamheden werden uitgevoerd door aannemer Scholten te Zweeloo.

De samenwerking met DOMO werd steeds nauwer en op 28 december 1967 besloot de algemene ledenvergadering het C-lidmaatschap van DOMO aan te vragen, omdat een grote eenheid sterker zou zijn dan verscheidene kleine tezamen. Dit lidmaatschap hield in, dat alle zuivelbezittingen van de vereniging tegen betaling overgedragen werden aan DOMO-Bedum op 28 april 1968 en dat de leden vanaf die datum een gegarandeerde melkprijs gingen ontvangen. Dit betekende echter ook het einde van de volledige zelfstandigheid van de vereniging voor wat de zuivelafdeling betrof.

De hoeveelheid naar DOMO geleverde melk nam snel toe, doordat het gebied waaruit de melk via Zweeloo naar DOMO ging sterk werd uitgebreid als gevolg van de sluiting van de zuivelfabrieken in Oosterhesselen, Gees, Sleen en Odoorn.

De toetreding tot de DOMO-Bedum-organisatie maakte een wijziging van de statuten noodzakelijk. Op 3 januari 1970 werd de nieuwe naam van de vereniging "*Coóp. Melkveehoudersvereniging en Korenmalerij, Aan- en Verkoopvereniging te Zweeloo*".

Directeur Koops ging in januari 1969 met pensioen en werd, in overleg met DOMO Bedum, opgevolgd door L. de Jong, oud-directeur van de Coóp. Zuivelfabriek en Korenmalerij te

Schoonebeek. De Jong betrok in juli de gerenoveerde directeurswoning aan de Aelderstraat.

In maart van dat jaar werd een buitengewone ledenvergadering gehouden over mogelijke deelname aan de oprichting van een top-coöperatie waarin de Aan- en Verkoopactiviteiten van de zeven zuivelfabrieken in Zuid-Oost Drenthe gecentraliseerd zouden worden. Bij stemming bleek dat de leden daarvoor weinig belangstelling hadden. Zij wilden de zaak liever in eigen hand houden en *"alles ging goed zoals het ging"*.

Op 17 december 1969 werd een algemene ledenvergadering gehouden, waarin L. Hadders als voorzitter aftrad. Met het oog op de komende reorganisatie was Hadders niet herkiezbaar. Js. Been werd nu voorzitter.

In 1971 was de totale aanvoer van melk aan de fabriek circa 24 miljoen kg, waarvan 12,5 miljoen kg van 206 melkleverende leden. Ook de handel in veevoeder en kunstmest bereikte een grote omvang. Het bestuur besloot deze producten voortaan alleen te betrekken van de Centrale Landbouwbank te Meppel (CLM) en in 1973 werd met de CLM een overeenkomst gesloten voor de levering van mengvoeders voor een periode van 5 jaar

De melkaanvoer was nog verder gestegen tot 24,5 miljoen kg in 1974 waarvan ruim 13 miljoen kg van 161 leden.

In de loop van 1975 kwam er verandering in de levering van de melk aan de fabriek door de opkomst van het tankmelken.

Van de zijde van DOMO werd op de ledenvergadering een toelichting op het tankmelken gegeven en gewezen op het grote verschil in aanvoerkosten tussen bussen en tankmelk.

Op de boerderijen vergde de overgang naar het tankmelken nogal wat aanpassingen, waarvoor een financiële regeling werd getroffen.

Ledigen van de melkbussen door Js. Oortwijn (rechts) en R Vrieling (links)

De winkel bij de malerij met H. Eefting. De klant mevrouw Abbing-Nijzing

Graanlossen met J. Kruimink, G. Kruimink en G. Warmolts

Voor de fabriek betekende de geleidelijke overgang op tankmelken en rechtstreekse levering aan DOMO een verdere vermindering van het werk in de afdeling zuivel.

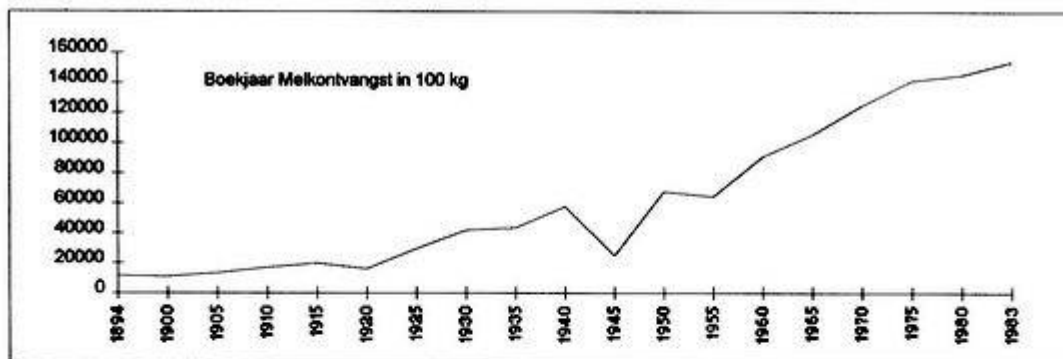
In de loop van 1976 en 1977 nam de aanvoer van bussen melk sterk af, mede doordat eind 1976 bekend gemaakt werd dat per 1 januari 1978 geen bussenmelk meer bij de boerderijen afgehaald zou worden. **Op 29 oktober 1977** werd voor het laatst bussenmelk in de fabriek ontvangen en direct daarna werd aan de melkrijders en het personeel van de zuivelafdeling een attentie aangeboden.

Daarmede was een definitief einde gekomen aan de zuivelafdeling. De gebouwen van de zuivelafdeling die op 28 april 1968 aan DOMO waren overgedragen, werden weer teruggeboekt, teneinde het gehele complex gebouwen en de grond in één hand te houden. Het zuivelgedeelte werd verhuurd. Het personeel ging gedeeltelijk over in dienst van DOMO. De anderen werd een passende betrekking aangeboden. Niemand werd ontslagen. Na de sluiting van de zuivelafdeling werd de melk door de leden van de vereniging rechtstreeks aan DOMO geleverd.

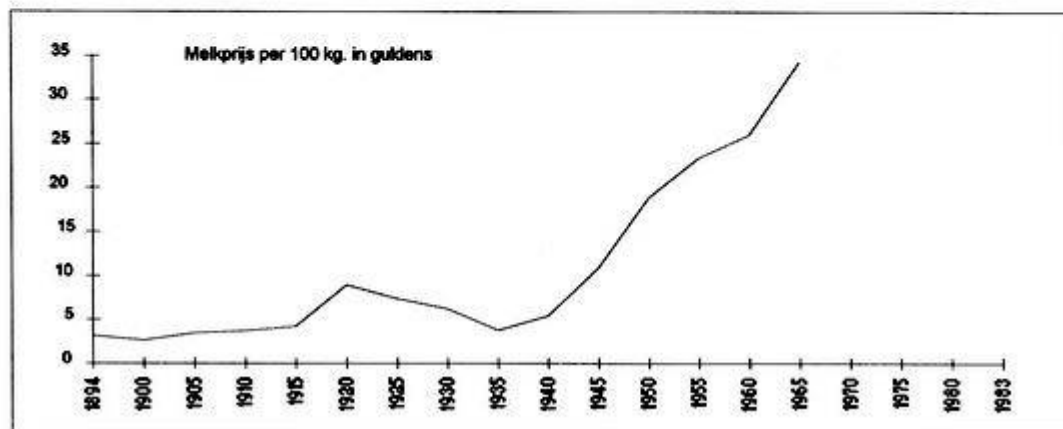
De hierna opgenomen grafiek betreft de ontwikkeling van de hoeveelheden melk die door de leden aan de fabriek werden geleverd in de jaren 1893/1894 tot en met 1977 en daarna aan DOMO tot 1983.

Over de ontwikkelingen van de melkrijzen na 1965 waren geen gegevens beschikbaar. Het restant van het ledenkapitaal werd aan de leden uitbetaald, nadat in 1975 door de leden die de 65-jarige leeftijd hadden bereikt het tegoed op de ledenrekening kon worden opgevraagd.

Intussen had het bestuur zich al eerder beraden op de toekomst van de Aen- en Verkoop-

Overzicht van de van de leden ontvangen melk.

Overzicht van de melkprijzen.

In februari 1977 besprak het bestuur deze problemen met de CLM en naar aanleiding daarvan werd een algemene ledenvergadering gehouden waarin het bestuur mededeelde het niet langer verantwoord te achten als zelfstandige coöperatie te blijven bestaan met het oog op de, door de steeds grotere veranderingen, noodzakelijke investeringen.

Voorgesteld werd nu het lidmaatschap van CLM aan te gaan, waarbij de gebouwen eigendom van de Coöp. Zweeloo zouden blijven. Toegezegd werd, dat er bij acceptatie van het bestuursvoorstel een kalksilo met een weegbrug geplaatst zou worden, terwijl er ook kunstmestsilo's zouden komen.

Voorts was er een garantie, dat de Aan- en Verkoopafdeling nog minimaal tien jaar open zou blijven.

De vergadering nam het bestuursvoorstel aan zodat het lidmaatschap van de CLM aangevraagd kon worden. De exploitatie van de Aan- en Verkoopafdeling werd per 1 januari 1979 overgedragen aan de CLM.

De laatste melklevering, 29 oktober 1977

De ontwikkeling van de omzet van de malerijafdeling is weergegeven in navolgende grafiek over de periode 1918/1970.

De maallonen waren in vergelijking met de omzet van fourage gering en maakten slechts 4 tot 5% daarvan uit.

Cijfers over het boekjaar 1974/1975 waren niet beschikbaar, maar uit de notulen van de jaarvergadering over dat jaar blijkt dat de omzet fors gestegen was.

Directeur De Jong ging in 1980 met pensioen en nam afscheid als directeur om aangesteld te worden als administrateur van de reeds begonnen liquidatie. Afgezien van de toetreding van de vereniging tot enkele coöperatieve zuivelfabrieken waarmede DOMO later zou samenwerken of fuseren en nog een paar investeringen in de malerijafdeling betrof de liquidatie vooral de verkoop van de eigendommen van de vereniging.

Maalloon en fourage

In 1977 kreeg het bestuur machtiging de fabriekswoningen te verkopen. De woningen

waren getaxeerd en de huurders kregen de gelegenheid de door hen gehuurde woning te kopen.

In maart 1978 waren twee woningen aan de huurders verkocht en drie woningen werden aan de CLM overgedragen. De overdracht van de Jantina Hellingmolen aan de gemeente werd door de algemene vergadering goedgekeurd.

De Coöp. Werktuigenvereniging nam een stuk grond in gebruik om daarop het bedrijf te vestigen.

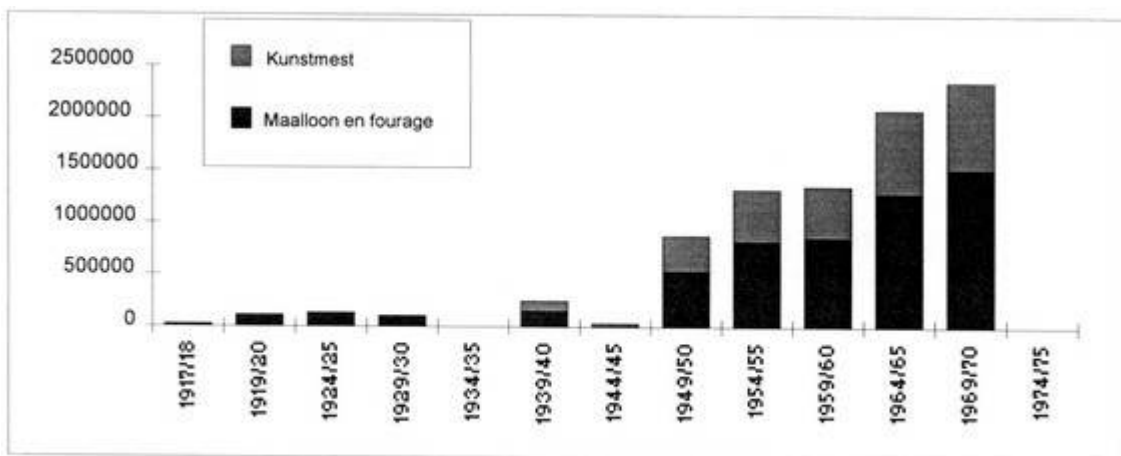
In mei 1979 werd de oude zuivelafdeling aan een aannemersbedrijf verhuurd en in juli 1981 kreeg een kapper één dag per week de bestuurskamer van de fabriek in gebruik. Een jaar later werd ruimte aan de peuterspeelplaats verhuurd.

In 1983 werd de oude ijskelder gerestaureerd, waarbij de werkzaamheden uitgevoerd werden door leden van het Openluchttheater. De ruimte werd door hen gehuurd voor de opslag van coulissen e.d.

In mei 1984 achtte het bestuur het niet zinvol meer de in 1977 met de CLM getroffen regeling voort te zetten en tijdens een bespreking werd in principe overeengekomen dat de CLM de bezittingen van de vereniging zou overnemen. Tijdens een buitengewone algemene ledenvergadering werd besloten alle bezittingen aan de CLM over te dragen, indien de huurders niet zouden willen kopen.

Zo werden de huurders eigenaar van de door hen gehuurde of bij hen in gebruik zijnde grond.

Het ging hier om de Coöp. Werktuigenvereniging, de gemeente (voor het Openluchttheater), de schuttersvereniging 'Willem Tell' en tenslotte de peuterspeelplaats.

Omzet malerijbedrijf. Op 1-1-1979 werd de exploitatie overgedragen aan de CLM

In februari 1988 werd een buitengewone algemene ledenvergadering gehouden waarin het voorstel tot fusie met DOMO-Beilen over te gaan met algemene stemmen werd goedgekeurd.

Door deze fusie werden alle leden rechtstreeks lid van DOMO.

Daarmede kwam een eind aan het bestaan van de in augustus 1892 gestichte vereniging "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Zweeloo". Zij was tot stand gekomen door de noodzakelijke overgang van de ambachtelijke boterproductie op de boerderijen naar de grootschalige productie in de fabriek en na bijna 100 jaar geëindigd door de noodzakelijk geworden concentratie van kleine fabrieken in zeer grote eenheden.

In die periode van 1892 tot 1988 was de fabriek van grote betekenis voor de dorps-gemeenschap. Veel werd tot stand gebracht door of mede door het bestuur van de fabriek die gezichtsbepalend was in de gemeente.

Verantwoording Bronnen:

R. Hoving, Verleden, Heden en Toekomst van de Drentse Zuivelfabrieken, 1988
Prof. Dr. H.J. Prakke, Deining in Drenthe, Assen 1951. Berichten in de Asser en Emmer Courant.

De in het Rijksarchief te Assen aanwezige archiefstukken van de "Coöp. Stoom-zuivelfabriek en Korenmalerij Zweeloo" over de periode van 1892 tot 1988.

Illustratie:

foto blz. 7: Provinciaal Museum van Drenthe te Assen

foto blz. 24: Collectie H.Bijkerk

foto blz. 25: H.G. Hesselink

Enkele foto's zijn ter beschikking gesteld door oud medewerkers

De overige foto's zijn het eigendom van de Historische Vereniging Zweeloo.

Bijlagen bron "Dorp in Drenthe" Jo Boer 1975

Bijlagen toegevoegd door zuivelhistorienederland.nl

Tabel 2: Overzicht verhouding woeste grond, bouwland, grasland, bos, 1896-1921

grondsoort in ha	1896	%	1921	%
woeste grond	4007	67,1	3477	58,7
bouwland	688	11,5	1140	19,2
grasland	1227	20,5	1274	21,5
bos	47	0,8	36	0,6

Bron: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1927, D. H. Dorenbos, l.i., blz. 62 en 63.

Tabel 3: Overzicht schapen en bijen, 1896 tot 1930

	1896	1910	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
schapen	5220	4374	3337	3250	2000	1500	950	700	450	25	140
bijen (korven)	—	211	467	—	—	—	250	425	432	400	410

Bron: Gemeenteverslagen aan Gedeputeerde Staten.

Tabel 4: Overzicht veehouderij 1863 tot 1921

jaar	runderen	paarden	schapen	geiten	varkens	kippen	bijen (korven)
1863	1080	214	4015	67	312	—	—
1896	1347	232	5220	173	667	—	—
1910	1757	293	4374	240	1332	5033	211
1921	1927	418	3337	204	1610	6091	467

Bron: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1927, D. H. Dorenbos, l.i., blz. 62 en 63.

Tabel 5: Landbouwprodukten, 1896 en 1921

jaar	ha bouw-land	% in rogge	% in haver	% in aard-appelen	% zandboekweit
1896	688	66	5	15	11
1921	1140	69	9	22	—

Bron: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1930, D. H. Dorenbos, l.i., blz. 37.

Tabel 6: Overzicht aantal bedrijven, 1910 en 1921

jaar	aantal bedrijven in Zweeloo					totaal
	1 ha	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	
1910	24	61	65	58	21	229
1921	54	93	78	68	7	300

Bron: Gemeenteverslagen aan Gedeputeerde Staten.

Tabel 3: Afname aantal boerderijen, afname % van de bevolking wonend in boerderijen

jaar	aantal boerderijen	wonend in boerderijen	
		absoluut	% van de bevolking
1947	331	1728	75
1960	320	1469	59
1971	--	--	--

Bijlage S IV (tabel 1 t/m 6)
Landbouwstatistieken 1930-1970

Tabel 1: Totale oppervlakte cultuurgrond, aantal bedrijven en gemiddelde bedrijfs-grootte in de gemeente Zweeloo, gedurende de periode 1930-1970

jaar	totale oppervlakte cultuurgrond	aantal bedrijven	gemiddelde bedrijfs-grootte in ha
1930	2335 ha	342	6,32
1947	3476 ha	375	9,26
1950	3585 ha	369	9,72
1955	4128 ha	358	11,53
1960	4251 ha	351	12,1
1965	4228 ha	325	13,01
1970	4134 ha	285	14,5

Bron: C.B.S. via L.E.I. Drenthe.

Afname aantal bedrijven periode 1930-1970 = Abs. 57 = 16,7%.

Afname aantal bedrijven periode 1960-1970 = Abs. 66 = 18,8%.

Tabel 2: Grasland en veebezetting 1950-1970 (vergelijkbare cijfers slechts van 1950 af)

jaar	ha grasland	aantal melk-kalkoeien	gemiddeld per 10 ha
1950	1970	2052	10,8
1955	2010	2108	10,5
1960	2178	2506	11,5
1965	2301	2915	12,7
1970	2231	3088	13,8

Bron: C.B.S. via L.E.I. Drenthe.

Tabel 3: Veebestand, gemeente Zweeloo

	1950	1955	1960	1965	1970
aantal melk kalkoeien	2052	2108	2506	2915	3088
gemiddeld per bedrijf	6	6	7.1	9.5	12.6
aantal pinken	909	1245	1499	1774	2101
gemiddeld per bedrijf	3	4	4	5	-
aantal kalveren	891	1075	1494	1507	1608
gemiddeld per bedrijf	3	3	4	5	5.6
aantal mestvarkens	512	769	587	874	1831
aantal fokzeugen	837	894	920	740	425
aantal leghennen	6336	10226	12775	11757	6688

Bron: C.B.S. via L.E.I. Drenthe.

Tabel 4: Bouwland naar hoofdgewassen, gemeente Zweeloo

	1950	1955	1960	1965	1970
oppervlakte bouwland	1678	2118	2067	1916	1903
<i>granen</i>	1074	1312	1181	1035	760
tarwe	-	4	40	106	79
rogge	745	569	502	120	28
gerst	5	10	17	152	-
haver	324	726	606	639	305
<i>peulvruchten</i>	4	7	2	-	-
bonen	-	-	-	-	-
erwten	4	7	1	-	-
stambonen	-	-	1	-	-
<i>handelsgewassen</i>	2	4	2	-	-
koolzaad	1	-	-	-	-
vlas	-	-	-	-	-
land- en tuinbouwzaden	1	4	2	-	-
<i>knol- en wortelgewassen</i>	586	790	879	876	1139
aardappelen	531	649	664	605	825
suikerbieten	13	57	136	235	225
voederbieten	42	84	79	37	7
groenvoedergewassen	12	5	3	5	4
overige gewassen en braakland	-	-	-	-	-

Bron: C.B.S. via L.E.I. Drenthe.

Tabel 6: Gemiddelde melkgift per dier per jaar en gemiddeld vetgehalte

jaar	aantal melk- kalkoeien	totale melk- produktie in kg	gem. melkgift per dier in kg	gem. vet- gehalte
1936	1340	4.200.207	3134	3.35
1950	2052	6.671.963	3251	3.73
1960	2506	9.292.252	3708	3.91
1965	2915	10.487.049	3598	3.968
1968	3032	11.746.987	3811	3.988

Bron: C.B.S. landbouwtelling, Zuivelfabriek Zweeloo en gemeenteverslag Zweeloo 1936.

Als absolute getallen zijn deze cijfers niet geheel juist omdat de C.B.S.-cijfers per 31 december van het vermelde jaar gelden en de cijfers van de zuivelfabriek per 1 mei van het daarop volgende jaar. Voor een grove vergelijking zijn de getallen o.i. wel bruikbaar. De gemiddelde melkgift per dier werd berekend door het aantal melk-koeien te delen op de jaarlijkse melkproduktie. Het aantal melk-kalkoeien 1936 is afkomstig uit het gemeenteverslag 1930.

Tabel 5: Omszet en andere gegevens Coöp. Zuivelfabriek en Korenmalerij 'Zweeloo'

boekjaren 1 mei-30 april	ontvangen hoe- veelheid melk van veehouders	hoe- gemiddeld vegehalte	uitbetaald bedrag voor deze melk	gemiddelde melkprijs per 100 kg	omszet fourage in kg	omszet fourage in geld	omszet kunstmest in kg	omszet kunstmest in geld	aantal gedipl. melkers	aantal stuks stamboekvee
1929-1930	niet bekend									
1930-1931	4.200.207	niet bek.	215.741.63	5.14	niet bekend				17	-
1936-1937	5.332.898	3.35 %	233.671.34	4.38	1.649.880	143.604.—	geen kunstmest omzet		28	-
1939-1940	5.764.726	3.38 %	314.307.96	5.45	1.547.262	148.720.63	2.581.054	10.610.147	55	-
1940-1941	5.096.497	3.45 %	307.149.24	6.03	1.005.346	105.486.41	1.558.117	81.243.59	59	-
1941-1942	3.923.771	3.50 %	416.526.18	10.61	514.053	61.138.86	1.251.339	6.621.869	71	-
1942-1943	2.860.081	3.45 %	316.063.28	11.05	194.265	22.709.75	1.371.801	7.421.035	-	-
1943-1944	2.517.856	3.42 %	273.023.35	10.86	181.571	25.416.09	1.157.409	6.362.981	-	-
1944-1945	2.500.377	3.43 %	273.624.28	10.94	68.524	8.350.80	457.131	2.843.748	-	-
1945-1946	3.172.240	3.44 %	552.964.87	17.43	325.178	64.054.66	997.564	11.454.152	75	79
1950-1951	6.671.963	3.73 %	1263.821.45	18.99	1.725.909	532.914.50	2.869.484	34.740.037	155	161
1955-1956	6.957.019	3.81 %	1671.959.10	24.03	2.652.493	818.322.59	3.834.006	50.040.589	212	356
1960-1961	9.292.252	3.91 %	2683.001.49	28.87	2.484.472	856.665.70	3.588.344	49.828.229	271	1039
1962-1963	10.451.908	3.95 %	3077.725.13	29.45	2.919.177	1086.808.34	4.541.910	72.627.269	282	1396
1964-1965	10.550.568	3.96 ² %	3619.727.83	34.31	3.202.812	1284.461.—	5.225.000	804.737.—	298	1780
1965-1966	10.487.049	3.96 ⁸ %	3607.254.51	34.39	3.124.375	1572.176.—	4.989.676	755.047.—	301	1872
1966-1967	10.945.489	3.92 ⁷ %	3940.415.04	36.01	3.824.948	1591.158.—	4.536.780	729.989.—	306	2050
1967-1968	11.612.690	3.95 ⁷ %	4474.819.91	38.53	3.602.018	1541.543.—	5.524.756	908.359.—	306	2078
1968-1969	11.746.987	3.98 ⁸ %	4549.037.33	38.72	3.509.381	1513.774.25	5.002.271	846.302.45	306	2137

In 1956 is de produktie van boter gestaakt.

In 1968 kwam Oosterhesselen erbij.

In 1969 kwam Gees etc. erbij Het melkwiningsgebied veranderde dus in het boekjaar 1967-1968, maar de cijfers zijn alleen voor gemeente Zweeloo!